

De Zweedse neutraliteit tijdens de Tweede Wereldoorlog

H. Toorenvliet

publicist

Zowel tijdens de Tweede Wereldoorlog als daarna leverde de Zweedse neutraliteit de nodige stof op tot het voeren van talrijke discussies, waarbij in het algemeen veel kritiek te horen was. Sommige publikaties over dit onderwerp waren voor de Zweden verre van vleidend.

Bij een wat dieper ingaan op de vele factoren die de Zweedse politiek in de jaren 1939-1945 beïnvloedden en bepaalden, zal echter het bestaande misnoegen geleidelijk vervagen. Sterker nog, de wrevel kan geheel verdwijnen en zelfs plaatsmaken voor begrip en/of bewondering.

Door de voor iedereen zo belangrijke strategische positie van haar land zag de Zweedse regering zich telkenmale geplaagd voor een opeenstapeling van uiterst ingewikkelde internationale problemen, die — en wel op de kortst mogelijke termijn — een oplossing vereisten. Maar al te vaak stond daarbij de handhaving van de Zweedse onafhankelijkheid op het spel. Natuurlijk leverde de oplossing van dergelijke vraagstukken soms een beslissing op die aanvankelijk vreemd aardeed. Eerst veel later zou blijken dat het inzicht van de Zweedse regering volkomen juist was geweest.

Noodgedwongen leefden de Zweden jarenlang onder hoogspanning. Wanneer de ene dreiging was afgewend kondigde zich prompt een nieuwe aan. Evenmin dient over het hoofd te worden gezien, dat de ruwe spelregels van toen, gebruikt om een kleine mogendheid in een hoek te drijven, voor die van nu niet onderdeden. Ook toen bood het leefklimaat in de internationale politiek slechts overlevingskansen aan de sterksten en de slimsten.

Inderdaad kwam het wel eens voor dat de Zweden zelf het principe van strikte neutraliteit enigszins geweld aandeden. Het gebeurde evenwel sporadisch en alleen in het geval dat geen ander alternatief openstond. Zeer duidelijk stond daartegenover, dat de Zweden elke zich voordoende gelegenheid om de andere Scandinavische volken hulp te bieden met beide handen aangrepen. En die

hulp werd steeds onmiddellijk, royaal en met grote spontaneïteit verleend.

Ondanks de bijna onoverkomelijke moeilijkheden is het de Zweden gelukt buiten de oorlog te blijven. Op hun eigen manier brachten zij enorme offers. Daarom is het bij nadere beschouwing niet eens zo verwonderlijk dat de Zweden zelfs nu nog fervente aanhangers van het neutraliteitsprincipe zijn gebleven.

Strikte neutraliteit sedert 1905

Rusland was in de 15e en 16e eeuw Zweden's traditionele vijand, maar zelfs in de 19e eeuw werkte in Zweden de vrees voor de aanvalsdrijf uit het oosten nog door. Ten tijde van de regeringsperiode van de Zweedse koning Oscar II (1872-1907) was die angst de voornaamste oorzaak dat toenadering tot Duitsland werd gezocht. Zelfs overwoog Zweden serieus zich bij de Triple Alliantie aan te sluiten. Maar alleen het idee van een hechte binding ging ook toen al vele Zweden te ver. Vanzelfsprekend was bij deze gedachtengang de toenmalige gemeenschappelijke Zweeds-Russische grens (de Zweeds-Finse van nu) een factor van betekenis geweest. Deze Zweeds-Russische nabuurschap was een gevolg van de door Zweden in 1809 verloren oorlog, waardoor de Russen de mogelijkheid kregen Finland, dat sinds eeuwen Zweeds gebied was geweest, als Groothertogdom aan de Russische kroon toe te voegen. Aangezien Noorwegen — dat van 1814 af door een personele unie aan Zweden was gebonden — eveneens aan Rusland grensde, was in feite de Noors-Russische een verlengstuk van de Zweeds-Russische grens.

Na het verbreken van hun banden met Zweden, in 1905, konden de Noren hun eeuwenlang gekoesterde wensdroom, de onafhankelijkheid — van 1397 tot 1814 hadden de Denen bij hen de lakens uitgedeeld — eindelijk verwezenlijken.

De Russisch-Japanse Oorlog (1904/'05) betekende een aaneengesloten serie van verpletterende

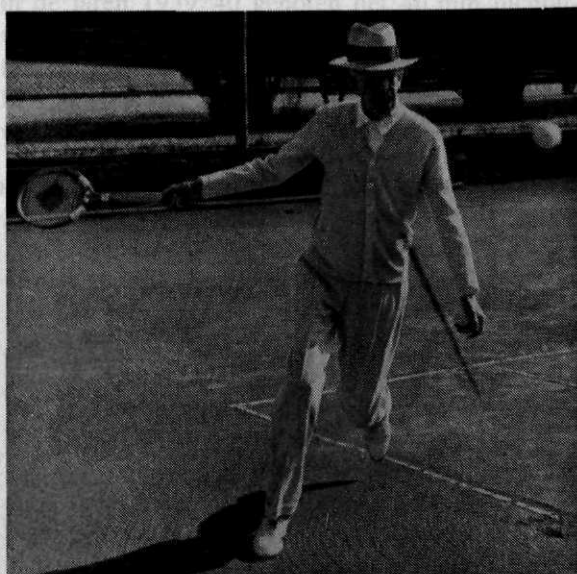
Russische nederlagen. Deze kansloze en onbekwaam gevoerde oorlog deed in de aan Rusland grenzende Europese staten de beduchtheid voor dat land aanzienlijk slinken. Ook in Zweden gaf dat echec de doorslag; de regering besloot tot een algehele herziening van de buitenlandse politiek. De vernieuwing maakte spoedig duidelijk dat de nieuwe koers neutralistisch was.

In 1914 was door de Zweedse regering de uitverkoren lijn zo ver doorgetrokken, dat de oorlogvoerenden van beide kanten geen moeite meer hadden met het aanvaarden en respecteren van Zwedens positie van strikte neutraliteit. Koning Gustaaf V (regeringsperiode 1907-1950) deelde geheel het standpunt van zijn ministers en zelf stelde hij alles in het werk om dat ingenomen standpunt zo veel mogelijk te bevorderen.

In vergelijking tot de Tweede Wereldoorlog lagen in de Eerste de kaarten voor Zweden veel eenvoudiger. Zowel de Noren als de Denen waren eveneens verklaarde voorstanders van de neutraliteitspolitiek en beide slaagden erin buiten de oorlog te blijven; Finland werd pas aan het einde van 1917 bij oorlogshandelingen betrokken. De Russen hadden van het begin van de oorlog — hun eerste succes in Oost-Pruisen was van geen belang — de grootste moeite hun Westfront in stand te houden, terwijl zij in de Oostzee maritiem een te verwaarlozen factor waren.

De Duitsers, die in de laatste decennia ook hun

Koning Gustaaf V (regeringsperiode 1907-1950), fervent aanhanger van de neutraliteitsgedachte én groot liefhebber van de tennissport

zeestrijdkrachten aanzienlijk hadden versterkt en uitgebreid, concentreerden zich hoofdzakelijk op de Noordzee; dit Duitse streven leverde, met uitzondering van enkele blokkademaatregelen, voor Zweden geen moeilijkheden op.

Alhoewel de Zweden sinds 1814 bij geen enkel Europees gewapend conflict waren betrokken geweest, hadden zij hun strijdkrachten nooit verwaarloosd; leger en vloot waren op peil gehouden en steeds tijdig gemoderniseerd.

Eveneens in tegenstelling tot de Tweede was in de Eerste Wereldoorlog de Zweedse publieke opinie niet onverdeeld op de hand van de geallieerden. Zeer spoedig na 1918 herstelden de Zweden met iedereen hun handelsbetrekkingen, ook met Duitsland. De Duitsers waren bevreemd op de wereldmarkt een rol van de tweede orde toebedeeld te krijgen en daarom genoten bij hen de landen die in de oorlog neutraal waren geweest grote aandacht. Tevens zochten zij naarstig naar mogelijkheden om ook in de militaire sector niet achterop te raken. Landen als Zweden, waar de geallieerden niet tot controle bevoegd waren, konden aan Duitse vestigingen goede vooruitzichten bieden.

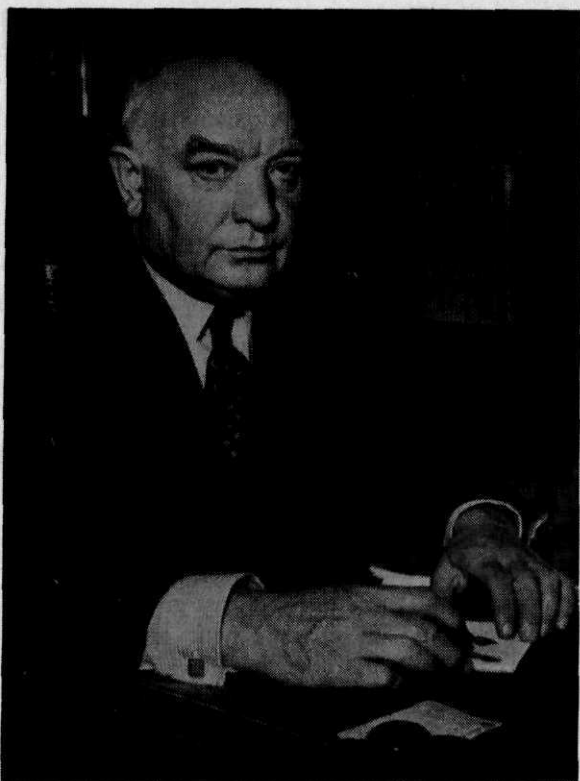
De Zweden legden dan ook de tijdelijke vestiging van Junkers bij Malmö en die van Heinkel bij Stockholm geen strobreed in de weg. In 1929 had het Zweedse Junkersfiliaal 450 werknemers in dienst. Het bouwde behalve voor Zweden ook gevechtstoestellen voor zeven andere landen, waaronder China en de Sovjet-Unie; de activiteiten van Heinkel waren beperkter en lagen hoofdzakelijk in de assemblagesector. Heinkel bouwde omstreeks 1925 watervliegtuigen voor de Zweedse marine; de onderdelen werden bij de Heinkel-Werke te Travemünde vervaardigd, daarna verscheept en in Zweden geassembleerd.

Onbewust legden de Duitsers de basis voor de later zo belangrijke Zweedse vliegtuigbouw, die vooral na de Tweede Wereldoorlog gevechtstoestellen van wereldklasse zou vervaardigen.

Deze uiterst zakelijke overeenkomsten deden echter aan de Zweedse neutraliteitsgedachte stellig geen afbreuk.

De Ålandeilanden

Toen Finland in 1917 het Russische juk afschudde, was het vrijwel direct op Duitse militaire assistentie aangewezen. Alvorens het Finse vasteland te betreden om daar de Witte eenheden te steunen, bezetten de Duitse troepen eerst de Ålandeilanden.

Per Albin Hansson, minister-president tijdens de moeilijkste periode van de Zweedse geschiedenis

Terzelfder tijd werden door de Zweedse regering al plannen gemaakt die de annexatie beoogden van deze archipel, na beëindiging van de oorlogstoestand. In 1919 werd dan ook met geallieerde toestemming een volksstemming gehouden; 95% van de bevolking van de eilandengroep stemde voor aansluiting bij Zweden. De Finnen, die nog maar juist orde op eigen zaken hadden gesteld, verzetten zich fel tegen de Zweedse plannen; ook zij eisten de soevereiniteit over de eilanden op. De betrekkingen tussen beide Scandinavische landen verslechterden dusdanig dat in 1920 de Zweedse gezant uit Helsinki werd teruggeroepen. Het jaar 1921 zou echter de oplossing brengen. Op 20 oktober ondertekenden de gevolmachtigden van Zweden, Finland, Estland, Letland, Polen, Duitsland, Denemarken, Engeland, Frankrijk en Italië een conventie, die de bevolking van deze eilandengroep in ieder geval voor de eerste vijftien jaar een periode van rust zou bezorgen. De voornaamste clause was dat de eilanden gedemilitariseerd zouden blijven. De archipel werd aan Finland toegewezen, dat echter opdracht kreeg het Zweedse karakter van de bevolking te respecteren.

In de periode van 1935 tot 1939 voerden de Zweden en de Finnen talrijke besprekingen — de riva-

liteit van weleer was geheel vergeten — over een eventueel remilitariseren van de archipel. Eerst probeerden zij de besprekingen nog geheim te houden, maar eind 1938 richtten Zweden en Finland zich openlijk tot de andere acht ondertekenaars van de Conventie van 1921 met het verzoek te willen meedelen of er wel of geen bezwaren waren tegen het op sommige eilanden opstellen van enkele door Zweden en Finnen bemande batterijen luchtafweergeschut en kustartillerie. Bij geen enkele van de acht regeringen stuitten de plannen op tegenstand, maar het verzet kwam van de zijde van de Sovjet-Unie. De Russen, die in 1921 niet waren uitgenodigd, protesteerden zo fel dat de Scandinaviërs de plannen ijlings naar de archiefkast verwezen.

Na het sluiten van het Duits-Russische niet-aanvalsact van 23 augustus 1939, waren de Zweden achteraf blij dat de plannen niet waren uitgevoerd: een gecombineerde Fins-Zweedse troepenmacht op deze eilandengroep, hoe klein ook, zou het risico bij de oorlog te worden betrokken aanzienlijk hebben vergroot.

Alom goodwill voor Zweden

Na de Eerste Wereldoorlog groeide Zweden uit tot een zeer welvarend land, overal geprezen als schoolvoorbeeld van een goed functionerende democratie. Het was een trouw lid van de Volkenbond en werd in Genève zowel in de Assemblée als in de wandelgangen graag aangehoord.

Met een kleine onderbreking in 1936 was van 1932 af de sociaal-democraat Per Albin Hansson Zweden's minister-president. In 1939 stond hij aan het hoofd van een regering, die uit leden van de socialistische en van de agrarische partij was samengesteld. De oud-premier Sandler was minister van buitenlandse zaken; hij was een kundig man, die men alleen maar kon aanwrijven dat hij geen voorstander was van de politiek van het Derde Rijk. Onmiddellijk na het uitbreken van de oorlogshandelingen begreep Hansson, die zowel in binnen- als buitenland vanwege zijn rustige en bewaamde manier van handelen zeer werd gewaardeerd, dat zijn regering een bredere basis nodig had. Nadat de conservatieven hem eerst de voet hadden dwarsgezet, gingen zij toch overstag. Na maandenlange onderhandelingen kon Hansson alsnog zijn regering van nationale eenheid vormen; zij was samengesteld uit socialisten, agrariërs, liberalen en conservatieven. Alleen de communisten

bleven buitenspel. Sandler werd vervangen door de uiterst behoedzame Günther, die evenals zijn premier de neutraliteitsgedachte hoog in zijn vaandel had geschreven. Het was deze regering Hansson, die Zweden ongeschonden door de Tweede Wereldoorlog zou loodsen.

De strijdkrachten

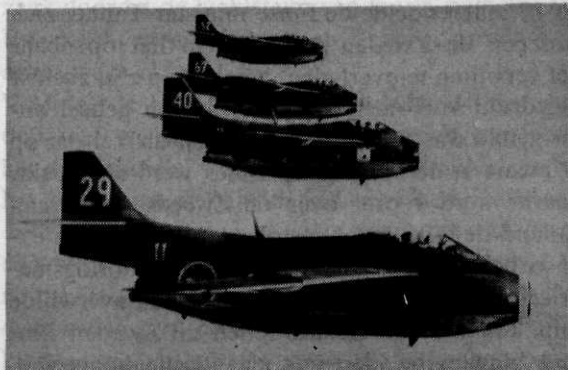
In de jaren '20 speelde de oprechte wens voor een eeuwigdurende vrede een grote rol. Vele regeringen — die van Duitsland en de Sovjet-Unie waren stellig níét daarbij — zagen zich daardoor genoopt de defensiebegrotingen aanzienlijk te besnoeien. Ook in Zweden was dat het geval; maar men deed het met mate, zodat een eventueel herstel spoediger en gemakkelijker zou kunnen worden gerealiseerd.

Tijdig werden in Zweden de brandhaarden onderkend en al in 1936 was met energie een begin gemaakt met het moderniseren en uitbreiden van de strijdkrachten. In deze periode bedroeg de duur van de eerste opkomst van de dienstplichtigen — de dienstplicht was in 1892 ingevoerd — voor vele onderdelen slechts een half jaar. Pas in 1941 werd de eerste oefening op één jaar gebracht; de herhalingsoefeningen werden tot driemaal één maand uitgebreid. Daarna waren de Zweden in staat desgewenst 600.000 man op de been te brengen; de totale sterkte van de gemobiliseerde strijdkrachten kwam tijdens de Tweede Wereldoorlog echter nooit boven de 400.000.

Daarbij hadden de Zweden het grote voordeel van een eigen wapenindustrie. Al lang voor de oorlog hadden de Boforsfabrieken een uitstekende naam; in de jaren 1939/40 genoten het 40 mm luchtafweergeschut en het 37 mm antitankkanon van Bofors een grote en internationale vermaardheid.

In 1943 was het Zweedse leger uitgegroeid tot een van de beste in de categorie „winterlegers”.

Kleine formatie Saab-verkenners tijdens een oefenvlucht

De Zweedse scheepsbouw had zich steeds aan de eisen van de tijd weten aan te passen. In het begin van deze eeuw bouwde men behalve snelle en doelmatige torpedoboten ook enkele kleine pantserscheepen; ondanks de geringe tonnage werd een maximum aan vuurkracht bereikt. Het bouwprogramma voor de marine van de jaren '30 was voornamelijk afgestemd op kleinere eenheden van grote snelheid; de nieuwbouw omvatte onder meer twee lichte kruisers, torpedobootjagers en motor-torpedoboten. Het devies vernieuwen en uitbreiden was eveneens van toepassing op het onderzeebootwapen.

Sinds 1936 was de luchtmacht een zelfstandig onderdeel van de krijgsmacht. In het najaar van 1939 beschikten de Zweden over 125 moderne gevechtstoestellen. Vlak voor het uitbreken van de Fins-Russische Winteroorlog (30 november 1939) werden 25 van deze toestellen, dus een vijfde van de sterkte, spontaan aan de Finnen afgestaan. Reeds in 1941 echter waren de luchtsrijdkrachten met negen sterke escadrilles uitgebreid. Daardoor was een enigszins redelijk peil bereikt; de periode van topsterkte kwam echter pas jaren na de Tweede Wereldoorlog.

In de moeilijkste jaren van hun bestaan was het voor de drie Zweedse krijgsmachtdelen een groot voordeel dat zij op zo bekwame wijze door de socialistische minister van defensie, Per Edvin Sköld, werden geleid. Hoewel de defensiebegroting van 1943 het tienvoudige bedroeg van die van 1936 bleek overduidelijk dat de gevoteerde gelden uiterst doelmatig werden gebruikt. Met een onbezwaard gemoed kon Sköld medio 1943 in de Riksdag verklaren, dat de eensgezinde Zweedse natie nu over een dusdanig defensieapparaat beschikte, dat de regering van welke mogendheid ook zich zeker tweemaal zou bedenken alvorens een aanval op Zweden te beginnen. Zowel in Berlijn als in Moskou wist men deze woorden naar waarde te schatten.

Plannen en werkelijkheid

Eigenlijk werd in Zweden ten tijde van de jongste eeuwwisseling al gespeeld met de gedachte aan een noordelijk blok. Behalve in de korte periode na de opheffing van de Zweeds-Noorse personele unie waren de betrekkingen tussen alle Scandinavische landen zonder meer goed. Hun belangen liepen meestal parallel, maar het waren juist de nuances in de externe bedreiging, en de daardoor ontstane

vrees, die de geschilpunten veroorzaakten. Daarom kwam men zelden of nooit uit boven het niveau van ietwat vage bindingen.

De eerste illusie was die van een defensief neutralistisch blok van de Zweeds-Noorse personele unie met Denemarken. De laatste illusie — na de Tweede Wereldoorlog — was die van een soortge-lijk blok, waarvan Zweden, Noorwegen, Denemarken en IJsland (als vervanger van Finland vanwege de bijzondere betrekkingen van dat land met de Sovjet-Unie) deel zouden uitmaken. Deze droom spatte als een zeepbel uiteen op 4 april 1949, de dag van de toetreding van Zwedens drie partners tot de NAVO. Dat nam niet weg, dat ondanks alles tijdens de beginperiode van de Tweede Wereldoorlog de onderlinge betrekkingen tussen de Scandinavische landen toch zeer nauw zijn geweest.

De eerste vuurproef

Op 18 en 19 oktober 1939 vond in Stockholm top-overleg plaats van regeringsleden van Zweden, Noorwegen, Denemarken en Finland. In de verte kon men de onweerswolken, die boven Finland tot ontlading zouden komen, al zien naderen. Het waren hoofdzakelijk de Zweden, die de Finnen nog positieve toezeggingen van hulp in velerlei vorm wilden doen.

Op 23 oktober deelde Sandler aan mevrouw Kol-lontay, de Russische gezante in Stockholm, mee dat de Scandinavische landen en Zweden in het bijzonder een onafhankelijk Finland zagen als een onmisbare factor bij de handhaving van de status quo in noordelijk Europa; dat werd op 2 november nog eens schriftelijk aan Moskou bevestigd. Maar elke insider wist bijna zeker dat een militair conflict niet lang meer zou kunnen uitblijven. De Fins-Russische onderhandelingen leverden geen enkel resultaat op en eind november was de oorlog een feit. Het onmiddellijke Finse beroep op de Volkenbond — noch Tsjecho-Slowakije noch Polen hadden een dergelijke stap ondernomen — haalde niets uit.

De Zweden lieten de Finnen inderdaad niet in de steek; behalve de reeds vermelde vliegtuigen stonden zij nog grote hoeveelheden oorlogsmaterieel af aan de Finse strijdkrachten: 100 luchtafweer- en 80 antitankkanonnen, 7 batterijen veldgeschut, 300.000 granaten, 84.000 geweren, 575 mitrail-leurs en 50 miljoen patronen. Bij Koninklijk Besluit van 15 december werd goedgevonden, dat het beperkte aantal van 200 Zweedse beroeps- en

5000 dienstplichtige militairen zich mocht aanmel-den als vrijwilligers voor dienstneming bij de Finse strijdkrachten.

De Zweedse militaire hulp werd in Moskou hoog opgenomen. In januari 1940 regende het protesten in Stockholm. Vanzelfsprekend waren het de Zwe-den, die in Moskou waren belast met de behartig-ing van de Finse belangen.

Het was eveneens in januari, dat Zweden en No-ren het eerste Brits-Franse verzoek, hun expeditie-korps de doortocht naar Finland toe te staan met een weigering beantwoordden.

Op 20 februari ontving de Zweedse gezant in Moskou de voor Finland bestemde vredesvoorwaar-den. Op 21 februari werd in de Zweedse Riksdag heftig gedebatteerd over de buitenlandse politiek; vooral de afgevaardigde Undén hekelde de rege-ring fel. Hij vond het regeringsstandpunt onge-rijmd: wél een soort interventie in het oosten, maar tevens handhaving van strikte neutraliteit ten aanzien van de oorlog in het westen... Zoals overal en altijd liepen ook deze discussies met een sisser af. In een gezamenlijk communiqué van 25 februari accentueerden de ministers van buiten-landse zaken van Zweden, Noorwegen en Dene-marken voor de zoveelste keer hun oprechte wil tot strikte neutraliteit. De Zweden koesterden de hoop, dat de Finnen spoedig de wijsheid zouden kunnen opbrengen de Russische voorwaarden te aanvaarden want anders zou hun onafhankelijk-heid onherroepelijk in het geding komen.

Op 2 maart kwamen de Britten en Fransen voor de tweede maal met een verzoek tot doorlating, hetgeen de dag daarop opnieuw door Zweden en Noorwegen werd geweigerd.

Op 6 maart vertrok de Finse delegatie naar Moskou om daar op 12 maart de voorwaarden te aan-vaarden. Vlak voor het bekend maken daarvan herhaalden de Britten en Fransen voor de derde maal hun verzoek. Onbegrijpelijk dat Londen en Parijs zich toen zo „welfremd” opstelden.

Op 13 maart voelde de Finse minister Tanner zich geroepen de Zweden en Noren in het openbaar met verwijten te overladen, hetgeen op zijn zachtst uitgedrukt volkomen onjuist was. Een geheel ander geluid was te beluisteren in een artikel dat op 19 maart in de New York Times werd afgedrukt. Daarin werd vooral over de Zweedse hulp aan Finland de loftrompet gestoken. Alles werd in ex-tenso behandeld: de enorme hulp aan oorlogsmate-rieel, de Zweedse vrijwilligers én de onverwijde hulp. Lange autocolonne reden uit Zweden Fin-land binnen, beladen met gigantische hoeveelheden

den voedsel, warme kleding en medicamenten. In het voorjaar van 1940 telde Zweden ongeveer 6,5 miljoen inwoners en had voor hulp aan Finland per hoofd van de bevolking meer dan \$ 20,— uitgegeven!

Ten overvloede lieten de Duitsers op 24 maart nog weten, dat zij in geval van een Engels-Franse doortocht in noordelijk Scandinavië beslist niet werkeloos zouden hebben toegezien. Alleen doordat toen enkele gebeurtenissen *niet* plaatsvonden, mag worden vastgesteld dat het westen door het oog van de naald is gekropen.

De Duitse ingreep

Met de verontschuldiging dat de geallieerden anders hetzelfde zouden hebben gedaan, ging op 9 april 1940 Duitsland over tot de bezetting van Denemarken, dat slechts symbolisch verzet bood, en tot troepenlandingen in Noorwegen. Hoewel het de Kriegsmarine vele schepen kostte, slaagden de landingsoperaties geheel. Gedurende de maand april toonde de Wehrmacht zich in staat het grootste gedeelte van het Noorse grondgebied inclusief de hoofdstad Oslo te bezetten. De Noorse verdediging stortte echter niet ineen, te meer omdat ook de Engelsen en de Fransen — zij het vrij laat en op te beperkte schaal — ingrepen. Zij hadden zich als voorlopig doel de inneming van de zo belangrijke havenplaats Narvik gesteld. Het waren vooral de Franse Alpenjagers en eenheden van het Vreemdelingenlegioen, die daar de spits mochten afbijten. Zij werden gesteund door Britse eenheden en door enkele Poolse bataljons, die zich als gewoonlijk fanatiek weerden. Het geheel werd aangevoerd door de Franse generaal Béthouart; de Duitse troepen ter plaatse werden door generaal Dietl gecommandeerd. Het duel tussen deze twee bergtroepenspecialisten bood stellig vele interessante aspecten. Toch was het gehele Narvikavontuur voor de geallieerden bij voorbaat een verloren zaak doordat de luchtsteun van te ver, namelijk uit Engeland, moest komen en daarom grotendeels achterwege bleef.

Voordat de felle strijd in noordelijk Noorwegen definitief werd beëindigd, speelde zich echter op het diplomatieke vlak nog veel af. Onmiddellijk bij het begin van de vijandelijkheden had Duitsland de Zweedse regering al laten weten dat van Zweden slechts één ding werd verwacht: de striktste neutraliteit. Dat was zó scherp geformuleerd, dat de Zweden terdege konden begrijpen dat zelfs het kleinste misstapje fatale gevolgen zou hebben.

Voor de uit Londen ontvangen uitnodiging, die eveneens op 9 april in Stockholm aankwam, tot actieve deelneming aan de oorlog aan geallieerde kant, werd vanzelfsprekend bedankt.

Op verzoek van Hansson richtte koning Gustaaf zich op 19 april door middel van een persoonlijk schrijven, waarin het Zweedse streven naar absolute neutraliteit nogmaals werd belicht, tot Hitler.

Een op 22 april toegestaan treintransport van Duitse gewonden over Zweeds grondgebied leverde kritiek en protesten op. Maar enige tijd later namen de Zweden eveneens geallieerde gewonden op; na een periode van eerste herstel werd deze groep ongehinderd naar Engeland getransporteerd. De Duitse druk had verder nog tot resultaat gehad, dat Zweden de in de beginperiode van de oorlog geïnterneerde leden van de Kriegsmarine liet repatriëren, maar al op 24 april had de Duitse regering bij monde van von Ribbentrop verklaard, dat het Derde Rijk de Zweedse neutraliteit als werkelijk serieus beschouwde.

Na felle gevechten waren Béthouarts troepen alsnog erin geslaagd, op 29 mei Narvik geheel van Duitsers te zuiveren. Toch besloten de geallieerden — de frontsituatie in Frankrijk verslechterde met de dag — hun troepen met ingang van 1 juni uit Noorwegen terug te trekken: de laatsten werden op 7 juni uit Narvik geëvacueerd. Eveneens kwam op 10 juni in noordelijk Noorwegen een einde aan de Noorse tegenstand. Daarmee was voor de Zweden het, althans bijna tastbare, oorlogsgevaar tijdelijk verdwenen. Even durfden zij vrijer adem te halen.

De Duitse blokkade van het Skagerrak, die sinds april '40 geheel was geïntensiveerd, had voor de Zweedse economie funeste gevolgen. Zweden verloor meer dan de helft van zijn buitenlandse handel, en de Zweedse afhankelijkheid van de Duitse economie werd aanzienlijk vergroot. Omdat nu vele Zweedse koopvaardischepen vrijwel doeleloos in Engelse havens verbleven, zetten de Britten Zweden onder diplomatieke druk met als doel deze schepen voor de duur van de oorlog te pachten. Nadat Engeland was akkoord gegaan met de Zweedse eis, de schepen niet voor troepen- en oorlogsmaterieeltransport te gebruiken, kwam de overeenkomst tot stand. Deze Engelse garantie vrijwaarde de Zweden enigszins voor Duitse kritiek.

Zweedse concessies

Na het einde van de strijd in Noorwegen begonnen

de Duitsers met de Zweden te onderhandelen over regelmatige treintransporten over Zweeds gebied. Op 8 juli 1940 werd een akkoord bereikt: per week zouden twee treinen van en naar Noorwegen over Zweeds grondgebied mogen rijden; toestemming voor dit transitoverkeer gold uitsluitend voor verlofgangers (de officieren mochten hun revolver bij zich houden, de onderofficieren en soldaten alleen hun bajonet), burgerpersoneel, levensmiddelen en medicamenten. In koor met de leden van de Noorse regering in ballingschap te Londen lieten de Engelsen luide protesten horen. Na verloop van tijd publiceerden de Zweden hun registratiecijfers waaruit bleek, dat uit Noorwegen meer Duitsers waren afgevoerd dan daarheen aangevoerd.

De Duitsers verminderden echter hun druk niet. Zij wisten daardoor nog te bereiken, dat van oktober 1940 af het aantal wekelijkse doorvoertransporten per trein van en naar Noorwegen van twee tot drie werd opgevoerd. Een later verzoek daarvan vier te maken stuitte echter op een Zweedse weigering.

Door vage maar bewuste loslippigheid van de Finse gezant in Stockholm, Pekko, waren de Zweden bij het begin van de lente van 1941 reeds enigszins op de hoogte van de komende Duitse aanval op de Sovjet-Unie. Zij begrepen dat de Finnen zo goed als zeker actief aan Duitse zijde zouden gaan deelnemen. Deze beperkte wetenschap werd een absolute zekerheid toen Zweden noodgedwongen de Duitsers opnieuw een concessie moest doen: het transport van de Duitse Engelbrechtdivisie op 25 april 1941 uit Noorwegen over Zweeds gebied via Haparanda naar Finland. Een volgend verzoek op dezelfde manier een tweede divisie te mogen overplaatsen werd evenwel afgewimpeld.

Verder toenemende druk

Tot het uitbreken van de oorlog op 22 juni 1941 hadden zowel Duitsland als de Sovjet-Unie belang bij de handhaving van de Zweedse neutraliteit. Na het begin van de oorlogshandelingen werd het Duitse standpunt herzien.

Op 5 juli 1941 zond Berlijn de ook in Finland niet onbekende dr. Karl Schnurre naar de Zweedse hoofdstad. Het voornaamste doel van zijn missie was, de Zweden te bewegen tot actieve deelneming aan de anti-bolsjewistische kruistocht. Zij voelden daarvoor echter niets en durfden dat openlijk te uiten. Tevens spraken zij hun misnoegen uit over de grote aandacht die de Duitse pers aan dit onderwerp besteedde.

Zelfs werd door Zweden niet eens overwogen, ten tweeden male Zweedse vrijwilligers naar Finland te laten vertrekken; ook tijdens de Duitse veldtocht in Noorwegen had de regering het vertrek van vrijwilligers verhinderd. Bovendien zouden de Finnen van de levering van Zweeds oorlogsmaterieel verstoken blijven; wel werd de reeds vroeger geaccepteerde opdracht tot leverantie van 24.000 stormhelmen nog uitgevoerd.

Toch moesten de Zweden opnieuw een offer brengen om het Duitse doordrammen te kunnen afremmen. Zo kregen de Duitsers faciliteiten voor het overvliegen van Zweeds territorium. Tot een later te bepalen tijdstip werd hen toegestaan, met de zogenaamde „koeriersvliegtuigen” van de Luftwaffe vrijelijk door het Zweedse luchtruim te vliegen. Deze concessie had voor Zweden een onaangename nasleep, aangezien de Duitsers daarvan ernstig misbruik zouden maken.

Inderdaad was na juni 1941 het principe van strikte neutraliteit geweld aangedaan. Als verweer kon worden aangevoerd, dat het nu bereikte dieptepunt alleen had kunnen worden vermeden door actieve deelneming aan de kant van de geallieerden en wel op een tijdstip dat zowel voor Zweden als geallieerden uiterst ongunstig was.

In februari 1942 ging de Duitse druk over in een directe bedreiging. De Duitse pers fulmineerde ongewoon grof tegen de in Berlijn zo gesmade Zweedse passiviteit ten aanzien van de Duitse veldtocht in de Sovjet-Unie; talrijke Zweedse publicaties werden fel gehekeld.

De Zweden gingen prat op hun recht tot vrije meningsuiting. Zelfs in deze benarde tijd was het mogelijk dat desgewenst de eigen media de regeringsbesluiten konden bekritisieren. Alleen de socialistische pers was door dik en dun unaniem pro-regering en anti-Duits. De kritiek op de regering kwam dus vooral uit conservatieve en liberale hoek. De algemene beschouwingen in het Svenska Dagbladet, het toonaangevende conservatieve dagblad, waren uitgesproken anti-Duits; de redactie van het Aftonbladet, het liberale dagblad, stond niet afwijzend tegenover het neutraliteitsprincipe doch was tevens verantwoordelijk voor talrijke artikelen met een pro-Duitse strekking. De leden van de Zweedse regering wilden beslist niet aan de persvrijheid tornen maar drongen bij de verschillende media soms wel op matiging aan. Deze verzoeken werden niet in de wind geslagen. Daardoor luwde de felheid, hetgeen ook de Duitse pers soms noopte tot een mildere berichtgeving.

De Duitse schendingen van het Zweedse luchtruim bereikten hun hoogtepunt in juni 1942. Omdat de Zweedse regering slechts zwak protesteerde werd dat ongewild een van de oorzaken van een hernieuwd opblaaien van de sentimenten. Opnieuw gaf de Duitse pers enorm af op de Zweden; de impulsen voor deze campagne werden door Goebbels persoonlijk verstrekt. Het zou tot het einde van december 1943 duren, alvorens de scherpe kantjes van de Duitse kritiek op de Zweedse houding definitief waren afgeslepen. Het behoeft geen betoog, dat de positie van de Zweedse gezant in Berlijn Rickert vooral in 1942 en 1943 verre van benijdenswaard was.

De kentering

Al vóór 31 december 1942 hadden de Zweden, kundige analysatoren als zij waren, besloten zeker 90% van hun angst voor de Duitsers als overbodige ballast overboord te gooien. Voor medio november 1942, dus bijna drie maanden voordat de restanten van het Duitse Zesde Leger zich op 2 februari 1943 aan de Russen overgaven, werkte de Zweedse luchtmacht opnieuw overeenkomstig verscherpte richtlijnen.

Op 18 januari verklaarde premier Hansson dat het idee om in een bepaalde situatie geen of niet voldoende tegenweer te bieden niet alleen onjuist maar zelfs verderfelijk was. In feite werd de balans van het ogenblik geopenbaard: het eens zo machtige Derde Rijk boette dagelijks aan kracht in, terwijl het eerst zo kwetsbare Zweden bijna de top van het militair mogelijke had bereikt. Van het begin van 1943 af zette de Zweedse regering zich in om de Finnen een separate vrede met de Sovjets te bezorgen en dat Zweedse streven sprak boekdelen. De door de Duitsers in de jaren 1940 tot en met 1942 aan de Zweden afgedwongen concessies werden nu stuk voor stuk ongedaan gemaakt. Te beginnen in mei 1943 mocht alleen nog maar door verlofgangers, en wel uiterst beperkt, van het transitoverkeer per trein gebruik worden gemaakt. Van augustus af werd deze doorvoermogelijkheid geheel beëindigd; slechts normaal goederenverkeer bleef toegestaan. Tevens viel in de loop van 1943 de Zweedse export naar Duitsland sterk terug. Eind mei 1944 werd definitief een halt toegeroepen aan de Duitse koeriersvluchten boven Zweeds grondgebied.

In de eerste helft van augustus konden de Zweden de Engelsen verblijden met een vakkundig gede-

monteerde maar complete V2 die op Zweeds gebied was neergekomen en niet geëxplodeerd.

De geallieerden gaven Zweden op 24 augustus 1944 te kennen dat het de hoogste tijd werd de betrekkingen met Duitsland radicaal te wijzigen.

Eind september verstrekke de regering aan de marine nieuwe en verscherpte richtlijnen voor de controle op buitenlandse — lees Duitse — koopvaardischepen, waarvan de vaarrichting deed vermoeden dat zij een Zweedse haven wilden aanlopen. Deze maatregelen golden zowel voor de eigen territoriale wateren als daarbuiten.

In november 1944 verbood de regering alle export naar Duitsland en verwittigde Berlijn, dat het aflopende Duits-Zweedse handelsverdrag niet zou worden vernieuwd.

Als eerste van de neutrale Europese landen had Zweden de regering van de Vrije Fransen al op 21 juni 1944 de facto erkend.

In de tweede helft van 1944 voorzagen de Zweden het Deense verzet niet alleen van levensmiddelen doch ook van wapens en munitie.

Oprichting politiekorpsen

De Noorse regering in Londen vroeg in het voorjaar van 1943 Zweden toestemming voor het oprichten van een Noors reservepolitiekorps op Zweeds grondgebied. De Zweden gingen geheel akkoord en nog in dat zelfde voorjaar waren er al 250 man in opleiding. De instructeurs waren in Engeland geschoolde Noren, de bewapening werd door Zweden verzorgd. Vrij spoedig waren de Duitsers van de nieuwe organisatie op de hoogte en weldra bestookten zij Stockholm met vragen.

Aanvankelijk durfden de Zweden het bestaan van het korps te loochenen, maar door de snelle groei en toeloop was dat niet vol te houden. In november erkenden zij het bestaan van het korps tegenover de Duitsers, waarbij zij het accent legden op de status van *reservekorps* en durfden te suggereren dat de Duitsers bij het bestaan van dat korps nog wel eens gebaat konden zijn. De protesterende Duitsers bleven echter verontwaardigd. In december bedroeg de sterkte van het korps 9500 man, de vaste beroepskern van 1500 man inbegrepen. In het voorjaar van 1944 was de maximale sterkte bereikt, namelijk 13.500.

De toekomstige taak voor het korps was duidelijk: orde en rust handhaven na de te verwachten Duitse aftocht en een Russische bezetting voorkomen. Te zijner tijd zouden de Amerikanen transport-

vliegtuigen ter beschikking stellen om de politietroepen naar de daarvoor in aanmerking komende plaatsen over te brengen. Op 1 mei 1945 deelde minister Sköld mede, dat desgewenst Zweedse troepen ter assistentie konden worden ingezet. Inmiddels was in Zweden ook voor Denemarken een soortgelijk korps opgeleid, dat uit 3500 man bestond.

Geslaagde humanitaire acties

In de laatste twee oorlogsjaren vonden belangrijke acties plaats, die zeker niet van politieke betekenis waren ontbloot maar die toch in de eerste plaats op het humanitaire vlak lagen. Bij deze gebeurtenissen waren het zonder uitzondering de Zweden die de hoofdrollen vervulden. Drie markante episodes, die moeiteloos de voorpagina's van de wereldpers haalden, verdienen zonder meer te worden gememoreerd.

Tijdens de Duitse bezetting bleef Raoul Nordling, zeer geziene Fransgezinde Zweed, als consul-generaal van zijn land in Parijs op zijn post. Talrijke malen zette hij zich succesvol in om Fransen uit de handen van de Duitse politie te redden. Doordat in augustus 1944 de geallieerden snel naar de Franse hoofdstad doorstootten, kreeg hij gelegenheid de kroon op zijn werk te zetten. Vroegtijdig zette hij de Duitse garnizoenscommandant van Parijs generaal von Choltitz, die deze functie ná 20 juli had verkregen, onder druk om Parijs te sparen. Aanvankelijk bleef von Choltitz echter vasthouden aan de opdracht van Hitler en het Duitse opperbevel „Verdedig Parijs tot het bittere einde”. Nadat echter in Parijs felle gevechten tussen Franse ondergrondse strijdkrachten en de Wehrmacht waren uitgebroken, bezweek de Duitse generaal voor Nordlings argumenten: hij gaf er toch de voorkeur aan met schone handen de geschiedenis in te gaan en niet als iemand die de schuld droeg voor de gehele of gedeeltelijke vernietiging van Parijs. Zelfs kreeg Nordling hem zo ver, zich aan de verzetslieden over te geven en niet te wachten op de komst van de Amerikanen. Deze vonden dan ook een nagenoeg geheel bevrijde stad. Alleen de intocht van generaal De Gaulle op 25 augustus werd nog ontsierd door vuur van enkele achtergebleven Duitse sluipschutters, die echter snel konden worden geëlimineerd.

Op 19 september 1944 ondertekenden de Finnen in Moskou het wapenstilstandsverdrag. Daarbij verplichtten zij zich actief deel te nemen aan het verwijderen van alle Duitsers die zich nog op Fins

Graaf Folke Bernadotte, redder van duizenden mensenslevens

grondgebied bevonden. Eind september was de Duits-Finse Laplandoorlog een voldongen feit (zie: „Finland tussen hamer en aambeeld”. *Mil. Spect.* 147(1978)(4)169). Het tijdig aan de bewoners van het noordwesten van Finland verstrekte regeringsadvies, zich zo mogelijk op Zweeds gebied in veiligheid te stellen, werd niet in de wind geslagen. Zonder enige aarzeling namen de Zweden ongeveer 100.000 mensen liefdevol op.

De menslievende acties van graaf Folke Bernadotte, vice-voorzitter van het Zweedse Rode Kruis, verdienen eveneens grote bewondering. De bedoeling was door onderhandelingen met de Duitse machthebbers binnen de kortst mogelijke tijd een maximum aan Scandinavische gevangenen uit de Duitse concentratiekampen te bevrijden, waarna zij met Zweedse autobussen konden worden afgevoerd. Alles was tot in de perfectie voorbereid. Het personeel, van chauffeur tot dokter, bestond uitsluitend uit vrijwilligers. Men had royaal voor eigen voedingsmiddelen, benzine en medicamenten

gezorgd; de geallieerden waren geheel op de hoogte gesteld.

Begin 1945 begon Bernadotte met zijn besprekingen, waarbij onder meer Kaltenbrunner, von Ribbentrop, Schellenberg en Himmler werden betrokken. De gehele onderneming stond of viel met het al of niet verlenen van toestemming door Himmler. Deze zag een beperkte mogelijkheid tot het oppoetsen van zijn eigen zo besmeurde blazoens en uiteindelijk verklaarde hij zich akkoord. Daarna werd de hulp bij de organisatie en realisatie hoofdzakelijk door Schellenberg verleend die daardoor ook zijn eigen leven redde.

De in aanmerking komende gevangenen konden nu met inschakeling van de Zweedse transportauto's — geen eenvoudige opgave, want de wegen in het toen elke dag kleiner wordende Duitsland waren in een deplorabele staat — in het kamp Neuengamme bijeen worden gebracht. Vandaar konden de befaamde witte bussen ongehinderd via Denemarken naar Zweden rijden. Dat alles speelde zich af in de periode van half februari tot eind april 1945. Het resultaat van Bernadottes missie overtrof zelfs de stoutste verwachtingen: bijna 20.000 mensen werden bevrijd en overleefden daardoor de oorlog.

Vrede, ook voor Zweden

Slechts enkele uren voor de Duitsers op 7 mei 1945 de capitulatievoorwaarden te Reims ondertekenden, verbrak Zweden de diplomatieke betrekkingen met Duitsland.

Hoewel zelfs de Duitse aftocht uit Noorwegen zonder grote moeilijkheden werd voltooid, was Zweden het laatste land in Europa dat demobiliseerde.

De minister van buitenlandse zaken Günther, die op een briljante ambtsperiode kon terugzien, gaf op 31 juli 1945 zijn portefeuille over aan de reeds genoemde Undén. De Zweedse gedragslijn veranderde evenwel nauwelijks: hier een kleine nuance minder strikte neutraliteit en daar iets meer vertrouwen in eventuele internationale bindingen. In feite had de Zweedse buitenlandse politiek maar één grondbeginsel: „Realpolitik"! En de door deze politiek bereikte resultaten hadden meestal alom tot tevredenheid geleid.

De naoorlogse situatie

Uit de laatste gezichtshoek bekeken was het niet meer dan logisch dat de Zweden — uitermate ge-

stimuleerd door hun vooruitziende minister van handel Eriksson — al vóór het einde van 1944 met de Russen onderhandelden over een handelsvereenkomst. Het uiteindelijke resultaat was het akkoord van 8 oktober 1946, waarover beide partners zich tevreden betoonden.

Een aangelegenheid, die in deze periode de Zweeds-Russische betrekkingen schaadde, was de aanwezigheid van 35.000 Baltische vluchtelingen op Zweeds grondgebied; maar ook deze zaak werd opgelost. Aanvankelijk wilden de Sovjets allen doen repatriëren, maar dat was voor de Zweden onaanvaardbaar. In juli 1945 werd slechts een honderd zestigtal Balten aan de Sovjet-Unie uitgeleverd; de leden van deze kleine groep hadden niet alleen de Duitse wapenrok gedragen doch waren bovendien van oorlogsmisdaden beschuldigd.

Vanzelfsprekend werkte de aanwezigheid in Stockholm van mevrouw Kollontay — haar ambtsperiode aldaar was in 1930 begonnen en werd pas in de loop van 1948 beëindigd — voor Zweden als een pluspunt. Deze volleerde diplomate kende de Zweden door en door en zij erkende het gecompliceerde van de talrijke vraagstukken die een snelle én juiste afhandeling vereisten. Meer dan eens liet zij merken dat zij, zo geen bewondering dan toch wél begrip voor de gekozen oplossingen kon opbrengen.

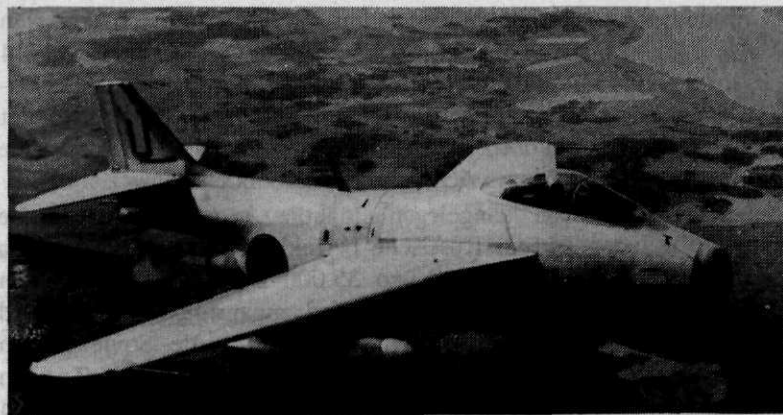
Het herstel van de Zweeds-Amerikaanse handelsbetrekkingen voltrok zich eveneens geheel in overeenstemming met de verwachtingen; reeds tegen het einde van 1946 floreerde de Zweedse handel met de Verenigde Staten als vanouds.

Toch waren het vooral de Britten die voor de Zweedse gedragingen tijdens de Tweede Wereldoorlog het meeste begrip konden opbrengen; zij beschikken nu eenmaal over de eigenschap zich in andermans positie te kunnen verplaatsen.

Op 9 november 1946 was Zweden een gewaardeerd lid van de Verenigde Naties geworden. In bijna alle door de VN opgerichte vredesmachtsverdragen werden Zweedse eenheden opgenomen; deze militairen wisten de hun opgedragen taken steeds op voorbeeldige wijze te vervullen.

De Zweedse voorkeur voor de strikte neutraliteit vierde opnieuw hoogtij in 1949 nadat Denemarken en Noorwegen tot de NAVO waren toegetreden, maar voor deze verdragsorganisatie zelf betekende het zonder meer dat haar noordflank voorgoed uiterst zwak zou zijn.

Na het uitbreken van de Koreaanse oorlog in 1950 zonden de Zweden een goed uitgeruste complete ambulanceafdeling naar Korea. Op deze wijze ga-

Iedere foto van de Saab S29C roept onmiddellijk twee begrippen op: kracht en snelheid

ven zij toch blijk van hun sympathie voor het Westen.

De naoorlogse strijdkrachten

Als gewoonlijk werden de Zweedse strijdkrachten volledig op peil gehouden en zij werden (en worden nog) steeds aangepast aan de eisen van het moment. Zweden was een van de eerste en weinige landen, dat atoombomvrije schuilplaatsen bouwde; het Zweedse landschap leent zich daarvoor bij uitstek.

Al voor de Tweede Wereldoorlog was de Zweedse vliegtuigindustrie in staat gebleken zelfstandig doelmatige gevechtstoestellen te vervaardigen. In het begin van de jaren '50 groeide deze industrie tot een hoogtepunt uit. Omstreeks 1954 — in dat jaar werd bijna een kwart van de staatsuitgaven aan de defensie besteed — was de Zweedse luchtmacht uitzonderlijk sterk geworden. Vanzelfsprekend kon deze bijzondere positie niet lang worden voortgezet, te meer omdat kleine mogelijkheden snel kunnen worden voorbijgestreefd. Het heeft echter wel tot de verbeelding gesproken dat een Zweedse verkenner van het type S29C op 23 maart 1955 met 901 km per uur het wereldsnelheidsrecord kon veroveren.

Literatuur

- K. Hildebrand e.a. — *Sweden, a wartime survey*. The American-Swedish News Exchange, New York (1943).
F. Bernadotte — *Het einde*. Zuid-Hollandse Uitgevers Mij, Den Haag (1947).
A. Svenson — *Witte bussen*. Zuid-Hollandse Uitgevers Mij, Den Haag (1948).

De goede faam van de Zweedse gevechtstoestellen bleef; ook nu nog spreken alleen al namen als Lansens, Draken en vooral Viggen voor zich zelf. Heden ten dage is de Zweedse luchtmacht met een personeelsbestand van iets meer dan 10.500 man in staat 504 (!) moderne gevechtstoestellen in de lucht te brengen.

Zowel de landmacht als de marine hebben evenmin aan kracht ingeboet. Integendeel zelfs, en juist daarom worden ook deze Zweedse krijgsmacht-delen internationaal nooit ondergewaardeerd.

Voor de komende periode zijn de politieke vooruitzichten voor Europa verre van rooskleurig. Van de soms zeer sombere voorspellingen behoeft slechts een fractie uit te komen om politieke machtsverschuivingen in te leiden, en onherroepelijk zal ook de NAVO daarvan de weerslag ondervinden.

Van dergelijke mogelijkheden is men ook in Stockholm terdege op de hoogte. Aansluiting van Zweden bij de Westerse coalitie biedt, althans zeker voorlopig, Stockholm geen enkel aantrekkelijk aspect. De oude leuze van „de neutraliteit van Zweden is een garantie voor de vrede” doet het nu weer beter dan ooit.

- F. la Ruche — *La neutralité de la Suède (1939-1949)*. Nouvelles Editions Latines, Parijs (1953).
S. Abrahamson — *Sweden's foreign policy*. Public Affairs Press, Washington DC (1957).
O. F. Ander — *The building of modern Sweden (The reign of Gustav V 1907-1950)*. Augustana Book Concern, Rock Island (Ill.)/USA (1958).

